

Paranoiaens diskurs. Når viden holdes udenfor

Lever vi i stigende grad i paranoide tider? Eller er det bare mig? Dette er i sig selv et paranoidt spørgsmål, og én ting er sikkert: Jeg *er* blevet mere paranoid. En måde at arbejde mig ud af min egen paranoia har dog været at spørge, om det *bare* er mig? Jeg kan i hvert fald selv pege på flere grunde til, hvorfor det kunne være, at det bare er mig, som jeg dog ikke vil kede læseren med, da jeg egentlig også har nogle overvejelser om hvorfor, at det *ikke* bare er mig. Mit primære ærinde med denne artikel vil således være at forsøge at fremlægge nogle af disse betragtninger om, hvorfor man med rette kan overveje, om ikke der netop er nogle tendenser i vores samtid, som gør, at vi må sige, at vi faktisk i stigende grad lever i paranoide tider. Et sekundært og indirekte, men nok også bagvedliggende, ærinde med artiklen er imidlertid også at eksemplificere, at et teoretisk og samfundskritisk psykoanalytisk perspektiv er afgørende for de konkrete analyser, man som kliniker foretager sig; i dette tilfælde er det mig selv, som har været analytisk genstand, og jeg er egentligt i tvivl om, om det på nogen måde var lykkes mig at arbejde mig bare lidt ud af min paranoia uden en teoretisk og kritisk psykoanalyse, der kunne lede mig til betragtninger om samtidens paranoia.

Artiklens struktur og udfoldelsen af disse betragtninger, vil være bygget således op, at jeg indledningsvist vil præsentere nogle psykoanalytiske tanker om begrebet paranoia som et teoretisk udgangspunkt for artiklens betragtninger om, at vi måske lever i paranoide tider. Dernæst vil jeg pege på en række fænomener, der gør sig gældende i vores samtid, som måske netop er paranoide manifestationer. Jeg vil derefter forsøge at overveje hvilke årsager eller mekanismer, der kan ligge bag en fortsat mere paranoid samtid, og til sidst vil jeg på denne baggrund også diskutere hvilke slags interventioner, paranoiaen fordrer.

BEGREBET PARANOIA

Den hverdagslige forståelse af begrebet paranoia indebærer noget i retningen af det at have vrangforestillinger om forfølgelse; *Merriam-Websters online-ordbog* definerer det netop, oversat til dansk, således: “Mental sygdom karakteriseret ved systematiske vrangforestillinger om forfølgelse eller storhed, som regel uden hallucinationer.”¹ Men hvad er paranoia egentlig, og hvordan skal det begrebsliggøres? Dette spørgsmål kan givetvis besvares på flere forskellige måder, og jeg vil ikke foregive at skulle give et deskriptivt eller normativt autoritativt eller fyldestgørende svar på dette spørgsmål. Jeg har ikke i sinde at forsøge at slå endegyldigt fast, hvorledes man mest præcist kan forstå, hvad paranoia er, hvordan det videnskabeligt kan udgrundes, og ej heller vil det være mit ærinde at lave en idéhistorisk udredning omkring begrebets udvikling og aktuelle status. Artiklen her er tænkt som en invitation til at tænke om begrebet paranoia og dets relevans for samtiden på psykoanalytiske præmisser. En sådan invitation kunne selvsagt tolkes som dovenskab, men jeg mener faktisk, at den er inkorporationen af psykoanalysens etos som en disciplin, hvor tænkningen holdes i gang, hvilket også helst skulle afspejle sig i omgangen med de psykoanalytiske begreber. Dette skal dog ikke forstås som fraværet af forsøget på begrebslig og klinisk præcision, men blot således, at denne præcision ikke står stille, men er levende.

Før vi kan tale om, at begrebet paranoia skal blive levende, er det måske værd at nævne, at det af de psykiatriske systemer så småt lader til at blive lagt i graven. Begrebet eksisterer ganske vist endnu i ICD-10, hvilket aktuelt, anno 2022, er det diagnosesystem, vi fortsat bruger i psykiatrien i Danmark, mest markant i form af diagnoserne F20.0 paranoid skizofreni og F60.0 paranoid personlighedsforstyrrelse.² Men paranoia som begreb er skrevet ud af ICD-11, som vil være

det diagnosesystem, vi inden for de næste år vil begynde at tage i brug i psykiatrien. Begrebet paranoia har i det hele taget været genstand for forandring, forvirring og fluktuerende popularitet sidens dets opståen i det 19. århundredes psykiatri og op igennem det 20. århundredes psykiatriske litteratur.³ At min invitation til at tænke om begrebet paranoia rækkes ud på psykoanalytiske præmisser er således måske heller ikke helt tilfældig eller blot et resultat af mine egen forkærlighed for psykoanalysen. Psykoanalytiske teoretikere har i hvert fald bidraget med stærke begrebslige betragtninger, som vi kan tage udgangspunkt i, hvis begrebet ellers skal have et liv og en relevans i fremtiden. Jeg vil derfor nu søge inspiration hos disse psykoanalytiske kilder og således ganske overordnet og på ingen måde udtømmende opridsede centrale dele af henholdsvis Sigmund Freuds, Melanie Kleins og Jacques Lacans bidrag til begrebet paranoia.

FREUDS BEGREB OM PARANOIA

I "Breve til Fliess" angiver Freud en anekdote om tre søskende, der igennem en tid holder en husgæst. Denne husgæst var ganske vellidt, men en dag tager han en uventet og definitiv afsked med familien.⁴ Især de to søstre beklager sig efterfølgende af og til over dennes afsked, og nogenlunde samtidig får en af disse søstre, en gammeljomfru, paranoide forestillinger om, at naboerne konstant antyder, at hun vel savnede denne husgæst, som en afvist elsker måtte. Hvad der senere bliver klart, er, at der kort før husgæstens afsked havde fundet en upassende episode sted, hvor husgæsten havde placeret sin penis i hånden på gammeljomfruen, der senere blev plaget af paranoide forestillinger. Freuds antagelse her er så, at paranoiaen opstod hos gammeljomfruen som en eksterntisering eller en projektion af en indre anklage. Den indre anklage om, at hun var en "skidt kvinde", fordi hun måske faktisk var blevet opstemt ved episoden, eller, kunne man forestille sig, på anden vis havde seksuelle/romantiske følelser for husgæsten, udskiftes med en ydre anklage; var anklagen kommet indefra, ville gammeljomfruen se sig nødsaget til at acceptere noget, der for hendes ego var uacceptabelt, altså, at hun måske faktisk var blevet opstemt.

I forlængelse af denne anekdote gør Freud sig således følgende observation om paranoia: "Formålet med paranoia [...] er at afværge en forestilling som er uforenelig med egoet, ved at projicere dets substans ud i den eksterne verden".⁵ Paranoiaens transpositionering af en indre konflikt til en konflikt med noget ydre har altså den sekundærgævinst, at egoet forsvares; det er deraf paranoiaen får sin kraft.

Der er altså en cathexis i spil med paranoiaen, en libidinøs investering i egoet, og Freud konkluderer således også i brevet at: "I et hvert tilfælde fastholdes vrangforestillingen med den samme energi, hvorved en anden uudholdelig plagsom forestilling afværges fra egoet. Således elsker de deres vrangforestilling, som de elsker sig selv. Det er hemmeligheden".⁶

En anden kilde til Freuds tanker om paranoia finder man i casen om Schrebers erindringer. Her genfinder man ovennævnte mekanisme. Det er Freuds hypotese, at Schreber forsvarer sig mod indre homoseksuelle impulser ved at projicere sit ønske om at blive begæret af mænd ud først på Dr. Flechsig, der angiveligt agter at gøre ham til kvinde, og dernæst ud på Gud, der vil gøre Schreber til kvinde, så Schreber kan begæres af Gud.

KLEINS BEGREB OM PARANOIA

For at forstå Kleins bidrag til begrebet paranoia må scenen sættes for, hvorledes paranoia, eller rettere den paranoid-skizoide position, er et uomgængeligt fænomen i den menneskelige erfaring og udvikling.⁷ Den scene er kort sagt Kleins udviklingspsykologiske betragtninger over det lille spædbarns ubevidste fantasiliv. Udgangspunktet for spædbarnet er, at det befinder sig i en tilstand, hvor det overvældes af en primær angst: "... den primære angst for at blive tilintetgjort af en destruktiv kraft indefra, med egoets bestemte reaktion med at sønderdeles eller splitte sig selv...".⁸ Angsten for sønderdeling og tilintetgørelse, der kommer indefra, projiceres ud mod spædbarnets umiddelbare genstand, brystet: "Den destruktive impuls er delvist projiceret udad [...] og, tror jeg, hæfter sig til det første eksterne objekt, moderens bryst."⁹ Samtidig sker der dog et "split til et godt (tilfredsstillende) og et ondt (frustrerende) bryst".¹⁰ Således projiceres angsten ud på det onde, frustrerende bryst, der lader det sulte, samtidig med at det gode bryst beskyttes og adskilles fra det onde bryst ved denne splitting. Prisen for at udholde angsten ved hjælp af splitting og projektion bliver dog, at det onde bryst behæftes med forfølgelsesfantasier: "Vedrørende splitting af objektet, [...] i tilstande af tilfredsstillelse vendes kærlighedsfølelser mod det tilfredsstillende bryst, mens i tilstande af frustration hæfter had og forfølgelsesangst sig til det frustrerende bryst".¹¹ Spædbarnets fantasmatisk univers bærer præg af en bestandig udveksling af projektioner, introjektioner og splitting i mødet med den anden, hvormed det forsøger at sortere i indre og ydre objekter og affekter for at beskytte sig mod angsten.¹² Positionen

kan karakteriseres som skizoid, idet den er præget af opsplitning og opdeling i delobjekter og kan karakteriseres som paranoid, idet den er præget af fantasier om forfølgelse både af objektet, men også mod objektet selv. I den paranoid-skizoide position udspiller sig således ubevidste fantasier om angreb og modangreb, invasion, opslugning, tilbagetrækning etc. Den paranoid-skizoide position efterfølges af den depressive position, der i højere grad handler om integrationen af delobjekter og den dertilhørende ambivalens;¹³ psykisk udvikling og sundhed handler for Klein netop om at kunne integrere gode og dårlige objekter og affekter.¹⁴ Men den paranoid-skizoide position og dens mekanismer med projektion og splitting kan følge med livet igennem, idet individet kan regrediere.

LACANS BEGREB OM PARANOIA

Lacan beskæftiger sig primært med paranoia som en form for psyko-se.¹⁵ Psykosen er for Lacan karakteriseret ved, at det, Lacan kalder for fadernavnet, ikke indstiftes eller finder sted på den strukturerende og sammenbindende plads for subjektet, som den gør i neurosen.¹⁶ Fadernavnet kan forstås som betegneren for den Andens begær, og dermed det knudepunkt, som binder subjektets tilværelse sammen.¹⁷ Hvis fadernavnet ikke således integreres i subjektets symbolske orden og altså ikke således kan udøve sin sammenbindende funktion som betegner for den Andens begær, vil den symbolske orden for et sådant subjekt være plaget af disintegration og sammenbrud. Hvor neurotikerens kan siges at bebo og finde hjemme i den fremmede magt, som er den symbolske orden på en måde, hvor fremmedheden kan fortrænges, så besættes og plages psykotikerens af den fremmede magt, som den symbolske orden udgør.¹⁸ Denne besættelse af den symbolske orden, der truer med disintegration, kan kulminere ved at blive "... stabiliseret i 'vrangforestillingens metafor' (E, 217)".¹⁹ Paranoia kan altså udøve en stabiliserende funktion for psykotikere i kraft af fadernavnets manglende integration, da den Anden i paranoiaen fæstnes, idet (truslen om) disintegration udskiftes med stabiliserende vrangforestillinger om forfølgelse.

Lacan har dog også flere steder nogle vendinger, hvor han lader til at bruge begrebet paranoia på en måde, hvoraf man må kunne tænke, at paranoia som fænomen, rent nosologisk, ikke blot er en psykotisk kategori. Lacan bruger for eksempel flere steder i *Écrits* (1966) vendinger som paranoisk viden, "det paranoiske princip ved menneskelig viden" eller egoets paranoiske struktur.²⁰ Ved dette skal vi

måske forstå, at viden er konstitutivt betinget af den Anden, hvor den er "... underlagt [subjected] en lov om imaginær reduplikation, der fremkalder ratificering ved en uendelig serie af notarer";²¹ viden er så at sige aldrig blot ens egen, dets grundlag i den Anden gør, at grundlaget altid er uendeligt forskudt. Også egoet konstitueres ved individets fremmedgørende identifikation med dets ydre genspejling, og man er således med egoet domineret af en fremmedhed, og det er derfor, at "... motiverne af spejlbilleder, telepatisk kommunikation, observation og ekstern forfølgelse så almindelige i paranoia kan forstås som fundamentale byggeklodser i konstitutionen af egoet".²² Man kunne måske sige, at det fremmede altid allerede har invaderet subjektet i dets væsen, og subjektet er i dets orientering i verden bestandigt paranoisk overladt til den Anden.

OPSUMMERENDE TANKER OM BEGREBET PARANOIA

Med Freud kan vi stille skarpt på den projektive mekanisme, beskyttelsen af egoet og vrangforestillingen, med Klein bliver dette og den dertilhørende forfølgelse endnu tydeligere, og med Lacan kan det slås fast, at paranoiaen er indskrevet i individets konfrontation med den Anden, og er således et konstitutivt moment i subjektiviteten.

Mit opsummerende bud på en definition for begrebet paranoia vil være: *projiceringen/transpositioneringen af indre viden/ubevidst materiale til en ydre potens/magt*. Paranoia er, når man udskifter erkendelsen af en indre problematik med fantasien eller vrangforestillingen om en ydre trussel, som man forfølges af.

Et afgørende argumentatorisk skridt her vil nu også være at understrege, at idet paranoia er indskrevet i subjektivitetens konstitution ved individets konfrontation med den Anden, og altså ikke kun indskrevet i individet, er paranoia noget, der ikke blot er et privat, intrapsykisk fænomen, men er også et diskursivt fænomen. Dette er selvfølgelig åbenlyst for lacanianere, idet subjektet er konstitueret ved den Anden som et sprogligt eller diskursivt fænomen.²³ At man må kunne tale om en paranoid diskurs er altafgørende, hvis denne artikel overhovedet skal give mening. Hvis paranoia altid var ens egen paranoia og altså ikke også kunne være gruppens eller samfundets paranoia, ville denne artikel ikke længere være en samtidsanalyse, men en slags case, hvor min paranoia og mine intellektualiseringer udfolder sig. Her er som indledningsvist nævnt netop et godt eksempel på, at man som kliniker også må være i stand til at gøre sig tanker om det samfund, som den, man behandler, befinder sig i. Ellers risikerer

man at fordoble paranoiaen, idet man ud fra en pseudo-analytisk betragtning om at kigge indad i virkeligheden blot individualiserer og psykologiserer en paranoid diskurs, der også hører til i det system, som subjektet indgår i.

Og til dette vil jeg også bemærke, at det er muligt, at jeg blot sparker åbne døre ind; at man på baggrund af betragtningerne om paranoia hos Freud, Klein og Lacan i alle tre tilfælde må insistere på, at paranoia ikke blot er et psykotisk fænomen, men tværtimod er et universelt moment i subjektet, der kan aktiveres i højere eller mindre grad. Dette forekommer mig nødvendigt at fastslå, om ikke andet for denne artikels ærinde, som jo er at udfolde betragtningerne om, hvorvidt vi i stigende grad lever i paranoide tider, uden at man dermed roder sig ud i forvirrende spørgsmål om, hvorvidt en given samtid eller en given diskurs kan siges at være psykotisk.

DEN PARANOIDE DISKURS

Hvis paranoia er et diskursivt fænomen, kunne man overveje, om man ud fra Lacans fire diskurser kunne opstille en formaliseret variant af den paranoide diskurs.²⁴ En måde at forstå Lacans fire diskurser på er som en formaliseret anskueliggørelse af variationer over, hvordan subjekter i individuelle såvel som sociale praksisser forholder sig til Mesteren. De fire diskurser opregner fire elementer på fire forskellige positioner i en kvadrant og tager netop sit udgangspunkt i mesterdiskursen som den prototypiske konstellation for subjektiviteten:

$$\begin{array}{ccc} S_1 & \longrightarrow & S_2 \\ \hline \$ & \longleftarrow & a \end{array}$$

Subjektets forhold til Mesteren kan dog (heldigvis) drejes på, og således kan mesterdiskursen også roteres, og giver, så længe rækkefølgen for elementer forbliver den samme, fire forskellige konstellationer, som er variationer over mesterdiskursen, eller som sagt er variationer over måder at forholde sig til Mesteren på. Elementerne beskriver forholdet mellem mester-betegneren (S_1) og alle andre betegnere (S_2), det kastrerede subjekt ($\$$) og nydelsen, der kredser om manglen (a), som til sammen kan bruges til at optegne, hvordan diskurser i forskellige konstellationer strukturerer subjektivitet. I en given diskursiv konstellation vil disse elementer indtage forskellige roller som henholdsvis agens (øvre venstre kvadrant), agensens adressat (øvre højre

kvadrant), produktet af adresseringen (nedre højre kvadrant) og den skjulte/fortrængte sandhed om produktionen af adresseringen (nedre venstre kvadrant).

Diskurserne kan måske forstås som en logik eller et univers, som subjektet befinder sig i, hvor en måde at forholde sig til Mesteren på manifesterer sig; når subjektet befinder sig i mesterdiskursen for eksempel, sker der det for subjektet, at en Mester (S_1) definerer, hvordan verden hænger sammen (S_2), hvilket kan vække både nydelse og angst (a), alt imens den underlæggende kastration for Mesterens manøvre skjules.

Egentlig bør man nok have sine forbehold, hvad angår det at opfinde nye og forvrængede diskurser, der forvrænger relationerne og rækkefølgen i Lacans fire diskurser, fordi de forvrængede diskurser måske ikke helt holder, når det kommer til stykket. Men måske er der en pointe i, at de holder som forvrængninger, og således alligevel kan give indsigt. Den paranoide diskurs kunne således siges at være et forvrængetⁱ, paranoidt univers eller en paranoid logik med dertilhørende vrangforestillinger, som det paranoiske subjekt befinder sig i. Ud fra mit opsummerende bud på begrebet paranoia ovenfor samt kommentarer om Lacans fire diskurser kunne man opstille følgende formalisering for den paranoide diskurs:

$$\begin{array}{ccc} S_1 & \longrightarrow & \$ \\ \hline S_2 & \longleftarrow & a \end{array}$$

Det, som er på spil i denne forvrængede diskurs, er logikken om, at en given magt eller potens (S_1) adresserer eller forfølger det spærrede subjekt (\$) og producerer angst hos denne (a), men egentligt også en nydelse ved at være centrum eller genstand for den potente andens forfølgelse (a), hvor den fortrængte sandhed er, at den paranoide vrangforestilling er en projektion fra subjektets ubevidste materiale (S_2). Man kunne måske tilføje, at for paranoikeren fremstår den fortrængte sandhed som en skjult sandhed om Mesteren (S_1); altså, det, som gør det paranoiske subjekt paranoid, er netop, at materiale fra subjektets ubevidste dækkes til og projiceres ud, og forvandler sig til en fordækthed hos Mesteren (“...hvad kan De ikke finde på at gøre ved mig?!”).

i Tak til Rasmus Bro Clemmensen for denne pointe.

Senere i artiklen vil jeg benytte mig af denne opstilling til at diskutere en mulig årsag til og intervention mod paranoia.

PARANOIDE TIDER

Før jeg begiver mig ud i en egentlig analyse af samtiden som en i stigende grad paranoid samtid, vil min fremgang hen mod sådan en analyse simpelthen bestå i at fremlægge en række tidstypiske fænomener i vilkårlig rækkefølge, der lader til at i højere eller mindre grad at manifestere en paranoid diskurs.

SOCIALE MEDIER

Det er en velkendt historie, at der i starten af internettets dage var en optimisme, der gik på, at internettet kunne gøre os mere frie og forbundne med hinanden. Sociale medier kunne siges at være blevet populariseret med samme lovning om mulighederne for at kunne udtrykke os selv og blive mere forbundne med hinanden. Men jo mere sociale medier har udbredt sig, og jo mere det er blevet en integreret del af vores sociale infrastruktur, desto mere er dets placering i vores sociale liv skredet fra en privat sfære til en offentlig sfære og befinder sig til stadighed i begge sfærer. Denne mellemposition betyder, at man på den ene side kan fristes til at agere på sociale medier som privatperson, men samtidig må stå til ansvar med sin privatperson i en offentlighed, hvis omfang, sæder og normer forbliver uklare, tvetydigt gældende eller måske ligefrem skjulte.

Således risikerer man at blamere sig ved selv at åbenbare noget, der af hensyn til offentlighedens konventioner burde have været skjult, over for et publikum, man ikke engang altid ved, hvem er. Man kan selvfølgelig også bare lukke sine profiler på de sociale medier, begrænse sin aktivitet eller helt holde sig væk, men så har man jo på en måde allerede handlet på sine paranoide fornemmelser. Enhver færden på sociale medier implicerer, at man ikke ved, hvem der kigger med, hvad de tænker om det og gør med det, eller at man selv som passiv lurekigger bidrager til denne uvished. Det ville nok være en unødigt teknicistisk reduktion at påstå, at sociale medier er ligefrem paranoidt strukturerede og nødvendigvis vil skabe paranoia. Men uvisheden på sociale medier om, hvor den Anden befinder sig, hvilken Anden dette er, og hvor man står i forhold til den Anden, åbner et paranoidt rum, hvor den enkelte kan projicere sine usikkerheder ind, og som den enkelte kan danne sig paranoide fornemmelse og fantasier på baggrund af. Det paranoide rum formindskes ej heller af, at de

konkrete relationer, man i en tid med sociale medier har, både forøges kvantitativt og udtyndes kvalitativt; man ved endnu dårligere, hvor man står i forhold til den Anden, når man har kontakt med mange flere, mens kontakten bliver fattigere.

Jeg forestiller mig, at man kunne pege på flere mekanismer ved sociale medier, der bidrager til paranoia. Et oplagt eksempel ville for eksempel være spørgsmålet om, hvem der skriver algoritmerne for, hvad vi eksponeres for på sociale medier, og dermed uklarheden om, hvilke interesser der er skrevet ind i vores sociale infrastruktur.

KONSPIRATIONSTEORIER

Konspirationsteorier er selvfølgelig ikke et synderligt nyt fænomen. Hvad der dog alligevel er nyt, er, vil det være min påstand, at konspirationsteorier er blevet tilnærmelsesvis mainstream. At konspirationsteorier manifesterer en paranoid diskurs er næsten så åbenlyst, at det kan virke overflødigt at skulle udpensle; det giver næsten sig selv, at teorier, der er overbeviste om, at verden er styret af kannibalistiske, pædofile satanister, der sprøjter mikrochips ind i os for at overvåge os, må være udtryk for paranoia. Selvfølgelig findes der rent faktisk konspirationer, men i konspirationsteoriene ses det meget tydeligt, at det møjsommelige og forvirrende analytiske arbejde med at forstå de spændinger, interesser, konflikter og magtinstanser, der er bestemmende for en verdensorden og erkendelsen af, hvilke tiltag enhver forandring faktisk ville kræve, at man gik med til, skiftes ud med fantasien om en næsten almægtig og alvidende gruppe mennesker, der styrer eller forfølger den almene befolkning ud fra deres egne interesser; og tilmed får man vel en nydelse i at skulle være dem, der skulle have regnet det hele ud. Daniel Vallentin Kjer har i et essay analyseret samtidens mest markante konspirationsteori QAnon²⁵, hvor blandt andet konspirationsteoriens indbyggede paranoia samt dens stabiliserende ærinde fremlægges. Et andet nyligt eksempel i den lidt lettere ende er måske anti-vax indstillingen, hvor det også er som om, at videnskaben må udskiftes med autoritær sundhedsmæssig og politisk trussel.

HØJREFLØJEN

Højrefløjen er selvfølgelig heller ikke et nyt fænomen. På en måde er den yderste højrefløj, på tværs af tid og indhold, næsten per definition paranoidt organiseret, idet dens eksistensberettigelse er ligefremt betinget af identifikationen af en ydre fjende eller trussel. Det paradigmatisk eksempel herpå vil jo være nazismen, som man ikke kan

forestille sig uden jøderne som sit nødvendige modstykke. Med Kleins tanker om den paranoid-skizoide position in mente, er det ikke overraskende ofte tilfældet, at den ydre forfølgende trussel selv ender med at blive forfulgt, som nazisterne og jøderne igen er det paradigmatisk eksempel på. I vores samtid støder man af og til på højrefløjen på den fantasi, at muslimerne vil ‘udpopulere’ den europæiske befolkning i Europa, og i det hele taget undergrave samfundet med deres afvigende normer, og at det vil lede til Europas fald på samme vis som Romerrigets fald. Foruden tilfældene med racisme eller xenofobi – som der formentligt findes adskillige eksempler på, hvor end der er en stærk højrefløj – er der også det, at LGBTQ individer ofte bliver forfulgt ud fra den fantasi, at disse skulle underminere kernefamilien som institution og samfundets sociale sammenhængskraft i det hele taget. Her vil jeg henvide til Jakob Rosendals debatindlæg, som meget fint optegner, hvorledes samtidens højrefløj i Danmark netop er paranoidt optaget af identitetspolitik, feminister og transkønnede som en trussel mod selve civilisationen.²⁶ Jakob Rosendal får også her sat streg under, at denne paranoia netop opstår som et forsvar mod den indre, iboende usikkerhed, som køn og seksualitet medfører, således at en indre trussel forvandles til en ydre trussel.

Selvom højrefløjen i dag måske blot udtrykker gammel paranoid vin på nye flasker, er det måske værd at bemærke for en samtidsanalyse, at højrefløjen står stærkt i dag, og at dens styrke tog til i 2010’erne; en pointe jeg vender tilbage til senere.

CANCEL CULTURE

‘Cancel culture’ refererer til det fænomen, at når en given offentlig persons udsagn eller handlinger betragtes som moralsk uacceptable, bliver denne person sanktioneret ved at blive boykottet på forskellige måder, nogle gange ved at personen får “aflyst” sit produkt eller mulighed for at bedrive sit virke. Hvorvidt cancel culture overhovedet findes, er måske ikke et helt ukontroversielt spørgsmål. Man kan i hvert fald stille spørgsmålstejn ved, om eksemplerne på, at nogen rent faktisk bliver “cancelled”, er så mange, at man ligefrem kan tale om en cancel kultur. Man kunne også angive det argument, at fremhævingen af cancel culture som et problem, kan tjene som et reaktionært modpres til anti-racistiske eller feministiske, progressive kampe som for eksempel #metoo. Man kunne endvidere sætte spørgsmålstejn ved de eksempler, hvor den givne person, som sagen omhandler, også i levens øjne har begået forbrydelser, for eksempel Bill Cosby; problemet

her handler vel næppe om, om hans programmer bliver fjernet fra Netflix, men om hans ofre.

Men desuagtet at fænomenet cancel culture findes i den forstand, at eksemplerne, der vil kunne optælles ud fra gyldige parametre, er tilstrækkelige til at konstituere en egentlig kultur, så findes cancel culture utvivlsomt som ideologisk fænomen, for så vidt vi antager, at andre tror på, at det findes. Žižek peger nemlig på, at ideologi sagtens kan fungere, også selvom det kun er den Anden, som tror på den, og ikke os selv.²⁷ Så længe det antages, at andre antager, at cancel culture findes, er dens ideologi virksom og den paranoide diskurs i spil. Sådan er det i det hele taget med politisk korrekthed. Kigger vi lidt på nogle af de typiske eksempler på cancel culture, som der fremhæves, bliver det måske klart, hvorfor det udtrykker en paranoid diskurs, og ikke blot handler om vanlig forbrydelse og straf. Eksemplerne tæller blandt andet *Faulty Towers*, hvor et afsnit blev midlertidigt fjernet af BBC fordi N-ordet blev brugt; Kathy Griffin der fik sine shows aflyst og blev udelukket fra CNN m.m., fordi hun havde et taget et billede med en maske af Donald Trump med falsk blod på, der skulle ligne hans afhuggede hoved; *The Simpsons* der fjernede karakteren Apu, fordi han blev set som en racistisk stereotyp; ligeledes blev *Borte med Blæsten* midlertidigt fjernet fra HBO Max, da der blev portrætteret racistiske stereotyper i filmen. Det, som typisk kendetegner de bedste eksempler på, hvad man ville kalde cancel culture, er, at der ikke er tale om alment accepterede forbrydelser, men om handlinger eller udtalelser, som kan betragtes som transgressioner ud fra et sæt af konventioner eller normer, der er i udvikling og endnu ikke er særligt konsoliderede.

At normer og konventioner udvikler sig, er i sig selv selvfølgelig ikke paranoidt. Men det er som om, at der med cancel culture også er en logik, der går på at udvikle vores normer i en retning, hvor alt hvad der er giftigt, idiotisk eller ubehageligt, skal problematiseres. Dermed skabes der en spaltning imellem det, som er giftigt, og det, som er rent. Udskamningen og eksklusionen af giftige idioter er således også en manøvre, der projicerer det giftige ud på en række idioter derude, som man forfølges af; dette endda på trods af, at i hvert fald den progressive bevægelse i at ændre normer og konventioner er at insistere på, at problemet er strukturelt og dermed et fælles problem. Men ligegyldigt, hvor mange idioter man aflyser eller udskammer, så bliver der ved med at være flere; transgressionerne og forfølgelsen fortsætter. Samtidig, og dette er måske den paranoide trumf, rejser spaltningen spørgsmålet om, hvilken side man egentligt er på. Hvad nu, hvis man

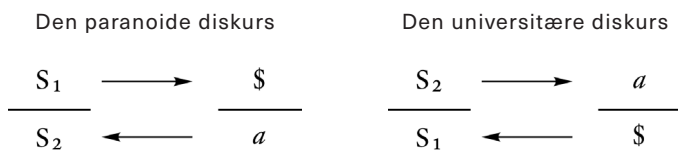
faktisk selv også er en af de aggressive, giftige idioter derude, der er farlig for andre og derfor skal ekskluderes?

Modstanden mod cancel culture, og politisk korrekthed i det hele taget, kunne måske forstås som et tegn på, at paranoiaen griber om sig. Ja, egentligt kunne man vel overveje, om ikke højrefløjens dæmonisering af identitetspolitik og den politisk korrekte “venstrefløj” fodres af hinandens paranoia.

ÅRSAGEN TIL SAMTIDENS PARANOIA

Man kunne sandsynligvis komme på flere eksempler på indikationer af, at vi skulle leve i en fortsat mere paranoid samtid. Men det er afgjort muligt, at de angivne eksempler, og de yderligere eksempler man kunne komme på, ikke egentligt ville være særligt overbevisende beviser for, at vi rent faktisk lever i en paranoid samtid; hvad der kunne styrke en sådan påstand, ville være en analyse af en eventuel bagvedliggende årsag, som muliggør fremkomsten af paranoia i forskellige symptomatiske udtryk.

En måde hvorpå man kunne identificere, hvad årsagen er til en tiltagende manifestation af den paranoide diskurs, ville være at analysere, hvad den paranoide diskurs kunne være et modsvar på. Her slår det mig, at den paranoide diskurs, sådan som jeg har opstillet den, mest ligner den universitære diskurs og den hysteriske diskurs. Faktisk er den paranoide diskurs det samme som den universitære diskurs vendt på hovedet:

ideologier har vejet pladsen for neutrale eksperter. I de vestlige demokratier er alt officielt muligt, men intet kan reelt forandres, fordi det er nødvendighedens politik, der sidder ved magten.

Ved folketingsvalget i 2015 i Danmark var det udbredt at tale om politikerlede og nødvendighedens politik, som især Helle Thorning-Schmidts regering var repræsentant for. Det var også netop dette valg, hvor højrefløjens fremmarch i Vesten meldte sig i Danmark, og Dansk Folkeparti fik 21,1% af stemmerne i modsætning til de vanlige 12-13% fra de forudgående fire folketingsvalg. Når nu man ikke kan eller vil forholde sig til de antagonismer og magtinstanser, der i virkeligheden understrømmer ens hverdag, fordi disse alligevel ikke kan antastes, idet Mesteren er skjult i den universitære diskurs, kan det vel opleves bemyndigende at kunne fremmane en ydre trussel i form af udlændinge eller transkønnede, som man faktisk kan antaste. Også konspirationsteoriene kan måske virke ligeledes bemyndigende, idet man også her fremmaner en magt, man ellers ikke oplever at have adgang til. Samtidig er det som om, konspirationsteoretikeren i manglen på en klar Mester selv stiller sig op som den, der har regnet det hele ud. Måske skal man netop forstå angrebet på Capitol Hill i 2021 som udtryk for et forsøg på at inkorporere den Mester, der manglede.

Måske kan også cancel culture forstås som symptom på en fal-literklæring for venstrefløjens kritiske kapacitet; hvis ikke et kritisk, progressivt projekt kan formuleres, som kan adressere den gældende magt, må det også virke bemyndigende, at man kan fremmane sine forfølgere og aflyse dem. Også på sociale medier som Facebook og Twitter fremmanes Mesteren; det virker i hvert fald lidt som om, at diskussioner på sociale medier bærer præg af, at rigtig mange pludselig selv er eksperter i alt mellem himmel og jord. Dette kan måske tolkes som, at dem der skriver på sociale medier, selv forsøger at sætte ind der, hvor en klar Mester mangler. Omvendt kunne det også være udtryk for, at det er læseren af sociale medier, der fremmaner eller projicerer en Mester frem på skribenten således, at hvad der i en tydelig privat sfære ville være almindelige menings- og vidensudvekslinger på sociale medier fremstår som påståelighed eller bedrevenhed.

INTERVENTION OVER FOR PARANOIA

Hvis vi skal forstå den paranoide diskurs som en reaktion på, at vi som samfund ikke længere kan eller vil forholde os til det, som styrer os, en ubevidst viden, vi ikke vil forholde os til, er der måske på en måde noget sympatisk, ja, måske ligefrem prisværdigt ved den paranoide

kunne være, at man må lade Mesteren træde mere frem med sin viden. Når Mesteren stiller sig til rådighed og kan antastes, først der, med den dertilhørende overføring, kan hysteriet begynde, og med hysteriet kan tænkningen begynde. Måske skal man med en mere paranoidt orienteret analysand træde mere frem med sine kommentarer, guide paranoiaen ved at give sine bud på, hvad der er projektion, og hvad der ikke er projektion. Samfundet har måske tilsvarende brug for nogle tydeligere mestre, der guider vores paranoia, og som giver deres bud på, hvad der er rigtigt og forkert, sandt og falsk klart til kende, og som derved giver os mulighed for at forholde os til, hvad vi som samfund rummer af antagonismer og konflikter, og hvad vi hver især deler af aggression og dårligdomme – med andre ord, at alt det, som holdes udenfor i paranoiaen, kan bringes tilbage ind i (samfunds)analysen. Det ville i sig selv være et arbejde, der fokuserer på solidaritet og tilgivelse, frem for paranoid udskamning og fjendtlighed. Og det er måske først herfra, at ideologikritik overhovedet kan leve.

Jeg tror egentlig, at svaret på mit indledende spørgsmål må være, at det både er mig selv og samfundet, der er blevet mere paranoid. Men jeg synes om ikke andet, at det bliver klarere for mig, at det, som gik forud for både min og samfundets paranoia, var en slags desillusionering, en tiltagende overbevisning om, at intet i vores liv egentligt kan ændre sig, at Mesteren er uantastelig og derfor forfølgende. På en måde er dette altså, hvad der politisk kan gøres, i hvert fald et mere fundamentalt problem end det, som de paranoide forsvarsreaktioner beskæftiger sig med.

-
- 1 Merriam-Webster 2022
 - 2 WHO, 1993: 80; 158
 - 3 Schifferdecker & Peters 1995; Kendler 2017
 - 4 Freud 1985(1895): 107-112
 - 5 Freud 1985(1895): 109
 - 6 Freud 1985(1895): 111
 - 7 Klein 1975(1946)
 - 8 Klein 1975 (1946): 5
 - 9 ibid.
 - 10 Klein 1975(1946): 2
 - 11 Klein 1975(1946): 6-7
 - 12 Klein 1975(1946): 22
 - 13 Klein 1975(1946): 14
 - 14 Hinshelwood, Robinson & Zarate 2013: 14
 - 15 Evans 1996: 134
 - 16 Evans 1996: 155-157
 - 17 Evans 1996: 119-120
 - 18 Evans 1996: 157
 - 19 ibid.
 - 20 Lacan 2006(1966): 52; 76; 91; 147; 356; 673 og 93
 - 21 Lacan 2006(1966): 356
 - 22 Leader 2000: 28
 - 23 Evans 1996: 132-133
 - 24 Evans 1996: 44-46
 - 25 Kjer 2020
 - 26 Rosendal 2020
 - 27 Žižek 2006: 30-31
 - 28 Žižek 2006: 18-19; 30
 - 29 Fink 1999: 133
 - 30 Lacan 2006(1966): 89

LITTERATUR

- Fink, Bruce: *A Clinical Introduction to Lacanian Psychoanalysis*. Harvard University Press 1999.
- Evans, Dylan: *An Introductory Dictionary of Lacanian Psychoanalysis*. Routledge 1996.
- Freud, Sigmund: *The Complete Letters of Sigmund Freud to Wilhelm Fliess – 1887-1904*. The Belknap Press of Harvard University Press 1985 (1895).
- Hinshelwood, Robert, Robinson, Susan, & Zarate, Oscar: *Introducing: Melanie Klein*. Icon Books Ltd. 2013
- Kendler, Kenneth. S.: *The Clinical Features of Paranoia in the 20th Century and Their Representation in Diagnostic Criteria From DSM-III Through DSM-5*. Schizophr Bull. 2017 Mar 1;43(2):332-343. doi: 10.1093/schbul/sbw161. 2017.
- Kjer, Daniel Vallentin: *Konspirationsteorier og den nye højrefløj*. Eftertrykket 2020 <https://www.eftertrykket.dk/2020/11/10/konspirationsteorier-og-den-nye-hoej-refloej/>
- Klein, Melanie: *Notes on Some Schizoid Mechanisms. Envy and Gratitude and Other Works 1946-1963*, M. Masud R. Khan (red.). The International Psycho-Analytical Library, 104:1-346 (1975). 1975 (1946).
- Lacan, Jacques: *Écrits*. Oversat af Bruce Fink. W. W. Norton & Company, Inc. 2006 (1966).
- Leader, Darian: *Introducing: Lacan*. Icon Books Ltd. 2000.
- Merriam-Webster. [https://www.merriam-webster.com/dictionary/paranoia#:~:text=Definition%20of%20paranoia,clues%22%20of%20conspiracy%20against%20her](https://www.merriam-webster.com/dictionary/paranoia#:~:text=Definition%20of%20paranoia,clues%22%20of%20conspiracy%20against%20her.). Tilgået d. 21/3-2022.
- Rosendal, Jakob: *En mand i kjole bliver ikke vores civilisations endeligt*. Politiken 2020 <https://politiken.dk/debat/debatindlaeg/art8038238/En-mand-i-kjole-bliver-ikke-vores-civilisations-endeligt>
- Schifferdecker, M. & Peters, U. H.: *The origin of the concept of paranoia*. Psychiatr Clin North Am. 1995 Jun;18(2):231-49. 1995.
- WHO: *The ICD-10 Classification of Mental and Behavioural Disorders - Clinical descriptions and diagnostic guidelines*. <https://www.who.int/classifications/icd/en/bluebook.pdf> 1993
- Žižek, Slavoj: *How to Read: Lacan*. W. W. Norton & Company, Inc. 2006.